

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЦЕНТР ОХОРОНИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ УПРАВЛІНЯ
КУЛЬТУРИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Лохвицький район

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2012

УДК: 904(457.53)
ББК: 63.3(4Укр-4Пол)-7
3-43

*Друкується за рішенням Вченої ради Полтавського краєзнавчого музею.
Протокол № 8 від 29 серпня 2012 р.*

Головна редакційна колегія:

Волошин Ю.В., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;
Киридон А.М., доктор історичних наук, Київський міжнародний університет;
Кривошея В.В., доктор історичних наук, заступник директора Українського інституту національної пам'яті;
Мокляк В.О., заступник директора з наукової роботи Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Моргунов Ю.Ю., доктор історичних наук, Інститут археології Російської Академії Наук;
Пархоменко В.О., заступник – керівник апарату Полтавської облдержадміністрації;
Супрун Т.Ю., учений секретар Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Супруненко О.Б., кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України;
Титаренко В.П., доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка;
Титова О.М., кандидат історичних наук, директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК;
Фасій Г.І., начальник управління культури Полтавської облдержадміністрації;
Фесик К.Б., директор Полтавського краєзнавчого музею, заслужений працівник культури України;
Якименко М.А., доктор історичних наук, професор, Полтавська державна аграрна академія.

Упорядкування, підготовка до друку В. О. Мокляка

*При передруку, чи іншому використанні матеріалів, посилання на джерело обов'язкове.
Відповідальність за достовірність наведених фактів,
правильність цитування несуть автори статей.*

Автори статей: В.А. Андрієць, А.С. Ароян, В.В. Бережна, С.І. Бочарова, О.О. Вільмовська, В.А. Войналович, І.М. Гавриленко, В.В. Касьян, О.В. Коваленко, О.С. Лимар, Л.М. Лугова, Р.С. Луговий, І.С. Мельникова, В.О. Мокляк, Ю.Ю. Моргунов, А.М. Наговіцина, М.І. Назаренко, Г.М. Некрасова, В.А. Павленко, О.В. Пальчик, Ю.О. Пуголовко, Н.М. Сиволап, О.А. Скирда, О.В. Стригіна, О.Б. Супруненко, А.І. Тимошук, О.М. Ткаченко, Н.Я. Цехмістро, Н.Ф. Шаповал, Ю.О. Шилів, Н.Д. Янко.

Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область.
3-43 Лохвицький район [Текст] = Register of Monuments of History and Culture of Ukraine: Poltava Region. Lohvitsa district / Полт. краєзн. муз.; В.А. Андрієць, А.С. Ароян, В.В. Бережна та ін.; голов. ред. кол.: Ю.В. Волошин, А.М. Киридон, В.В. Кривошея та ін.; [упорядн., наук. ред. В.О. Мокляк]. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. – 440 с.

ISBN 978-966-182-223-7

Пропоноване увазі читача видання продовжує серію публікацій матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури України», що знаходяться на території Полтавської області. Даний випуск присвячений пам'яткам природи, археології, історії, архітектури та техніки, що розташовані на території Лохвицького району Полтавської області.

УДК: 904(457.53)
ББК: 63.3(4Укр-4Пол)-7

© Полтавський краєзнавчий музей, 2012.
© В.А. Андрієць, В.О. Мокляк, В.В. Шерстюк,
О.А. Скирда, ілюстрації, 2012
© ТОВ «АСМІ», оформлення, 2012

ISBN 978-966-182-223-7

Джерела та література: ДАПО. – Ф.Р-1876. – Оп. 8. – Спр. 88. – Арк. 20; Довідка Свиридівської сільської ради. // Робочий архів науково-дослідного відділу пам'яткознавства Полтавського краєзнавчого музею; Книга Скороти України: Полтавська область. Т. 1: м. Полтава. Великобагачанський район. Гадяцький район. Любінський район. Гребінківський район. Диканський район. Зіньківський район. Карлівський район. Кобеляцький район. Козельщинський район. Котелевський район. Кременчуцький район. Лохвицький район. – Полтава: «Полтавський літератор», 2002. – С. 375.

Н.Ф. Шаповал

406. Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932 – 1933 рр. (іст.)

Розташований у центральній частині кладовища.

За свідченням Національної Книги Пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років, в селі загинуло 10 осіб. Встановлено імена 10. Місця поховань невідомі.

У пам'ять про померлих у 1999 р. на насипному кургані (1,0 x 2,0 x 2,0 м) встановлено дерев'яний хрест (2 x 1,5 м), на якому закріплена табличка (0,20 x 0,15 м) із неіржавіючої сталі з пам'ятним написом: «Жертвам Голодомору 1932 – 1933 років».

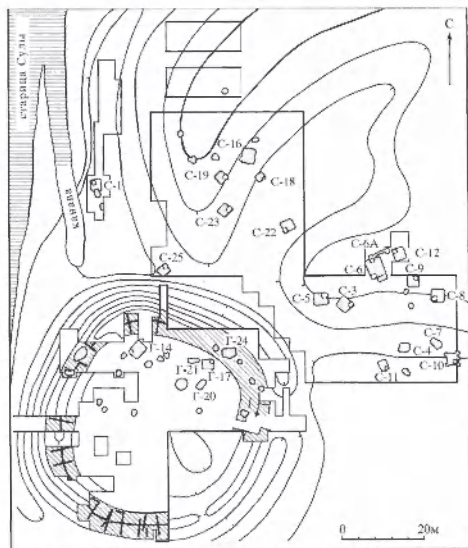
Джерела та література: НА ПКМ. – Спр. № 09-953; Довідка Свиридівської сільської ради // Робочий архів науково-дослідного відділу пам'яткознавства Полтавського краєзнавчого музею; Національна Книга Пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні: Полтавська область / Упоряд. О.А. Білоусько, Ю.М. Варченко, В.О. Мокляк, Т.П. Пустовіт. – Полтава: Ориана, 2008. – С. 396;

О.А. Скирда

Сенча, с., Сенчанська сільська рада

407. Археологічний комплекс «Сампсоніїв острів»: городище та селище – багатопарова пам'ятка з матеріалами середнього бронзового віку, пізньоскіфського і ранньослов'янського часів (IV – III ст. до н.е., V – VII ст. н.е.), пізнього етапу роменської культури (кін. X – 1-а чв. XI ст.) та давньоруського часу (XII – 1-а пол. XIII ст.) (археол.)

Пам'ятка відома за матеріалами анкетування Центрального статистичного комітету (1873 р.), пізніше опублікованими М.О. Макаренком (1917). У кінці XIX ст. її опис виконав В.Г. Ляскоронський. 1925 р. на території Сампсонієвого Острова здійснював збір підйомних матеріалів М.Д. Ренський. Наступні дослідження на городищі проводилися Ф.Б. Копиловим, але, як і попередні, вони мали лише розвідувальний характер. У 1948 р. майданчик городища і територія селища шурфувалася І.І. Ляпушкіним, в результаті чого було визначено культурно-хронологічну належність комплексу. Влітку 1971 р. городище обстежувалося М.П. Кучерою та О.В. Сухобоковим, ними ж було знято новий окомірний план та зроблений детальний опис зовнішнього вигляду пам'ятки. 1972 р., у зв'язку із виділенням в керамічному матеріалі старожитностей середини I тис. н.е. на території городища, Є.О. Горюновим проведені невеликі розкопки. Відомості про пам'ятку наведені у «Довіднику з археології України: Полтавська область», а також у працях А.В. Кузи та М.П. Кучери.

Широкомасштабні археологічні дослідження проводилися у 1990 – 1992 рр. під керівництвом Ю.Ю. Моргунова і Р.В. Терпиловського. В роботі Посульської експедиції брали участь Д.І. Левченко та І.М. Гавриленко, останнім

в окрузі здійснені розвідкові обстеження.

Комплекс розташовано за 1 км на південь від села. Займає південно-західний край видовженого в широтному напрямку підвищення першої надзаплавної тераси правого берега р. Сули, поблизу давнього броду через річку.

Довжина підвищення 1,1 км, ширина – 200 – 300 м, найбільша висота 3 м (середня 1 – 2 м). З півдня та заходу територія обмежена заболоченою заплавою і старицею, на півночі наявні рештки торфовищ, на сході своєрідна гряда з'єднується з піщаними бродами через р. Сулу.

Городище розташоване у південній-західній частині підвищення. Західним боком воно є дотичним до берега стариці р. Сули, а південним краєм обмежується бетонованою дорогою. Майданчик має підквадратну форму з дуже заокругленими кутами, зорієнтований за сторонами світу з невеликим відхиленням. Розміри городища – 48 x 44 м, площа 0,19 га.

Майданчик захищений кільцевим валом, який має середню висоту близько 1,5 м, дещо більша висота валу спостерігається з південного звернутого до дороги боку. Краї валу похилі.

З напільного боку вал оточений дуже оплелим ровом, шириною 6 – 7 м та глибиною від 1,2 до 1,5 м від рівня поверхні селища. З боків в'їзду рів розширено до 10 м. Його південна та південно-східна сторони частково засипані гравієм під час будівництва дороги. На південно-західному відрізку його глибина досягала 2 м. До будівництва дороги все південне напівкільце рову затоплювалося повенями. Таким чином, це вказує на те, що вал і рів були більш потужними з боку шляху, що вів до броду.

Укріплення городища в східній його частині розірвані в'їздом, сучасна про-

тяжність якого становить 8 м. Навпроти, через розширення рову знаходиться перемичка, зорієнтована перпендикулярно до його вісі. Її довжина близько 10 м при ширині 2,0 – 2,5 м.

Розкопками на городищі досліджено три чверті площі, крім південно-східної частини. Загальна площа досліджених культурних нашарувань складає 2144 кв. м.

Виявлені об'єкти належать до кількох культурно-хронологічних горизонтів. Часом літописних сіверян датується одна житлова споруда та вісім господарських об'єктів. Комплекси середини XII – рубежу XII – XIII ст. згруповані у дві локальні житлові зони. До першої належать одна житлова споруда та шість господарських ям. До другої – житло, дві господарські споруди та дві ями.

Селище. Відкрите поселення займало західну половину підвищення і впритул наближалось до берега стариці р. Сули. Північна частина селища закінчувалася пониженням, порослим заплавними травами. Приблизно вздовж основної вісі підвищення і вздовж його південного краю пролягає дамба, зведена поверх старої ґрунтової дороги, що разом із дамбою і була дійсною межею відкритого поселення.

На поверхні селища закладено 7 розкопів, загальною площею 3556 кв. м. Таким чином, на території селища вивчено залишки 19 давньоруських споруд (включаючи 1, досліджену експедицією Є.О. Горюнова). Господарських ям вивчено 97, однак більшість з них належали до ранньослов'янського часу або ж виявилися безінвентарними. На території селища, у його східній частині, виявлені рештки дороги шириною від 8 до 12 м., яка з'єднувала фортечний в'їзд з центром надзаплавного підвищення. Існування цього шляху фік-

сується, за матеріалами розкопок, починаючи з пізньороманського часу.

В результаті археологічних досліджень було з'ясовано характер забудови і функціонування цього порубіжного пункту. Заселеність території пам'ятки була неоднаковою, на що вказує розміщення об'єктів роменської культури та давньоруського часу. За часу існування сіверянського поселення на території городища, споруди концентрувалися в північно-західній та північно-східній частинах, маркуючи межі двох житлово-господарських комплексів. У першій половині XII ст. забудова концентрувалася в східній житловій зоні. Збільшення числа споруд припадає на другу половину XII – рубіж XII – XIII ст., коли відбувається зростання кількості об'єктів як на самому майданчику городища, так і на прилеглому селищі. Починаючи з першої половини XIII ст. майданчик укріплення втрачає забудову, функціонує лише колодязь, житлові та господарські об'єкти концентруються на селищі, хоча і в меншій кількості, ніж у попередній час.

Провідним типом житлового помешкання на поселенні за давньоруського часу виступає зрубний будинок із незначно заглибленим котлованом. Використання такої конструкції встановлене також і для споруди пізньороманського часу.

З території поселення походить доволі значна колекція знахідок, що надають уявлення про побуту та вій-

ськову діяльність населення, в меншій мірі виявлені предмети, пов'язані з культами і віруваннями (рис. 3 – 5). Археологічні матеріали також надають уявлення про характер життя на цьому порубіжньому пункті, ними фіксуються сліди локальних пожеж на стінах та їх ремонти.

Припинення життя на пам'ятці припадає на середину XIII ст., коли більшість населення залишило фортецю в зв'язку із наближенням більш небезпечного противника, аніж половці, для захисту від яких і було зведено це укріплення.

Колекції знахідок зберігаються в Державному Ермітажі у м. Санкт-Петербурзі, невеликі матеріали зборів – у Лохвицькому краєзнавчому музеї, матеріали останніх розкопок – у Полтавському краєзнавчому музеї.

Джерела та література: Горюнов Е.А. Отчет о работе Днепропетровского Лево-бережного отряда ЛОИА в 1972 г. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1972/90. – № 6287; Копилов Ф.Б. Звіт про розвідку археологічних пам'яток в районі Середнього Посулля починаючи від Лохвиці до м. Горошина, в основному по правому березі річки Сули

в 1945 р. // НА ІА НАНУ. – 1945/8; Кучера М.П., Сухобоков О.В. Звіт про роботу Лівобережного розвід-загону Інституту археології АН УРСР за 1971 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. – 1971/17а. – Арк. 32; Моргунов Ю.Ю., Терпиловский Р.В., Левченко Д.И., Гавриленко И.Н. Отчет Посульской экспедиции ИА АН СССР о раскопках городища Сампсониев Остров (с. Сенча Лохвицкого р-на Полтавской обл. УССР) в 1990 г. // НА ІА НАНУ. – 1990/109; Моргунов Ю.Ю., Терпиловский Р.В., Гавриленко И.Н. Отчет Посульской экспедиции ИА АН СССР о раскопках городища и селища Сампсониев Остров в 1991 г. // НА ІА НАНУ. – 1991/96; Терпиловский Р.В., Отчет о работе Посульской экспедиции ИА НАНУ о раскопках городища и селища Сампсониев Остров (с. Сенча Лохвицкого р-на Полтавской обл.) в 1992 г. // НА ІА НАНУ. – 1992/23; Копилов Ф.Б. Посульская экспедиция 1945 – 1946 рр. // Археологічні пам'ятки УРСР. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1949. – С. 248; Куза А. В. Древнерусские городища X – XIII вв.: Свод археологических памятников / А. В. Куза. – М., 1996. – С. 188, № 1107; Кучера М.П., Сухобоков О.В. и др. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья: Археологическая карта. – Киев: Наукова думка, 1982. – С. 146. – № 357; Кучера М. П. Слов'яно-руські городища VIII – X ст. між Саном і Сіверським Дінцем / М.П. Кучера. – К.: ІА НАНУ, 1999. – С. 221, № 611; Ляпушкин И.И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // МИА. – Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1961. – № 104. – С. 340 – 341; Лясковскій В.Г. Городища, курганы и длинные (змиевые) валы в бассейне Сулы // Труды XI Археологического съезда. – Москва: изд. МАО, 1901. – Т. I. – С. 411 – 412. – Рис.; Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии: (Свод топографических сведений). – Полтава: изд. ПУАК, 1917. – С. 28; Моргунов Ю.Ю. Древнерусские городища окрестностей летописного города Лохвицы // Советская археология. – Москва: Наука, 1988. – № 2. – С. 201; Моргунов Ю.Ю., Терпиловский Р.В., Левченко Д.И., Гавриленко И.Н. Раскопки у с. Сенча на Суле // Археологічні дослідження на Україні у 1990 р. – К., 1991; Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. – Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. музея археологии, 1996. – С. 73; Моргунов Ю.Ю. О некоторых особенностях домостро-

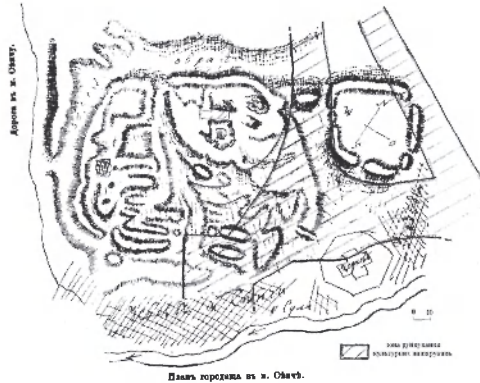
ительства населения Сампсониев Остров на средней Суле. – // РА. – 2002. – № 2. – С. 56 – 66; Моргунов Ю.Ю. Сампсониев Остров: Пограничная крепость на посульской окраине Южной Руси в XI – XIII веках. – Москва: Наука, 2003; Пескова А.А. Древнерусское поселение у с. Сенча на Суле // КСИА. – М.: Наук, 1978. – Вып. 155; Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України: Полтавська область. – К., 1982. – С. 66; Сухобоков О.В. Славяне Дніпровського Левобережжя (роменська культура і її предшественники). – К.: Наукова думка, 1975. – С. 14; Терпиловський Р.В., Левченко Д.І. Слов'янське поселення середини I тис. н.е. поблизу с. Сенча в Середньому Посуллі // ПАЗ. – Полтава, 1994. – Вип. 2.

Ю.Ю. Моргунов, Ю.О. Пуголовков

408. Городище I – залишки поселення роменської культури, літописного міста Синець та селища козацького часу (IX – рубіж X – XI, XI – поч. XIII, 2-ї пол. XIII – XIV, XVII – XVIII ст.) (археол.)

Городище знаходилося у центрі села і займало відріг другої надзаплавної тераси правого берега р. Сули в ур. Замок. Майданчик та укріплення літописного міста були пошкоджені зведенням пізньосередньовічної фортеці сотенного містечка, селітроварництвом і забудовою. У 1969–1971 рр. більше двох третин пам'ятки знищено під час будівництва автошляху. Пізніше, у 1980-ті рр., залишки культурних нашарувань були вивезені на газоконденсатне родовище. Загалом культурні нашарування городища до початку значних руйнувань мали потужність 1,5 – 4,5 м і містили перевідкладені уламки черняхівського посуду і давньоруські матеріали рубіжів X – XI – середини XIII ст.

Літописний Синець згаданий у «Списку руських міст дальніх і ближніх» кінця X ст., а в пізніших джерелах зазначається як «митрополиче місто Синел ець». Перші відомості про горо-

дище повідомлені О.Ф. Шафонським. Короткі описи містяться серед матеріалів анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р. та у відповідях на опитові листи Статистичного бюро Полтавського губерньського земства. Наприкінці XIX ст. В.Г. Ляскоронський зняв окомірний план пам'ятки. З розвідками городище відвідали 1945 р. Ф.Б. Копилов, 1971 р. М.П. Кучера та О.В. Сухобоков, з приводу значних руйнувань на городищі до Сенчі у 1972 р. приїздив М.П. Кучера, який уклав окомірну схему залишків пам'ятки. 1981 р. рештки укріплення обстежувалися Ю.Ю. Моргуновим. 1990 р. дослідник повідомив про наявність відслонень з культурними нашаруваннями давньоруського часу на збереженій частині відрігу під старою школою, в т.ч. кількох жител, а також імовірну збереженість котлованів житлово-господарських споруд на місці городища, де рештки укріплень зрізалися бульдозером. 2001 р. ці факти знайшли підтвердження за розвідкових обстежень І.М. Кулатової та О.Б. Супруненко. Останні обстеження Р.С. Лугового і В.В. Касьяна 2010 р. не виявили фактів нових руйнувань.

Культурні нашарування селища зафіксовані на городах села суцільною смугою, на протязі 1 км на північ від залишків городища та майже без перерв

Наукове видання

Упорядник – **МОКЛЯК** Володимир Олександрович

**ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ**

Лохвицький район

Відповідальні за випуск: В.О. Мокляк, Т.Ю. Супрун, К.Б. Фесик.
Комп'ютерна верстка – Є.А. Кулинич.

Підписано до друку 29.11.2012 р.
Формат паперу 70×100/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 35,8. Тираж 300 пр. Зам. № 6071.

Видавець і виготовлювач ТОВ «АСМІ».
36011, м. Полтава, вул. В. Міщенко, 2.
Тел./факс: (0532) 56-55-29.

Свідectво суб'єкта видавничої справи
серія ДК №3357 від 25.12.2008 р.